

УДК 930.2:[82-6+81](=161.2:497.1)"195/196"(092)
DOI: 10.30970/sls.2019.68.3074

СПІВПРАЦЯ ОЛЕКСИ ГОРБАЧА З РУСИНАМИ ЮГОСЛАВІЇ у 50–60-х роках ХХ ст.

Янко РАМАЧ

*Університет у Новому Саді
вул. Зорана Джинджича 2, Новий Сад, 21000 (Сербія)
Філософський факультет
Відділ русиністики*

У статті на підставі джерельного матеріалу, а саме листів українського мовознавця Олекси Горбача та русинського письменника і культурного діяча Михайла Ковача, вперше розкривається їх співпраця. В ширшій перспективі висвітлюються також взаємини О. Горбача з русинами у Югославії.

Доведено, що співпраця О. Горбача з Михайлом Ковачем та іншими русинськими культурно-освітніми діячами Югославії у 50–60-ті роки ХХ ст. сприяла зміцненню національної свідомості частини русинської інтелігенції і встановленню їх контактів з Україною й українською еміграцією.

Ключові слова: русини в Югославії, русинська мова, Олекса Горбач, Михайло Ковач, література русинів Югославії.

Після закінчення Другої світової війни в Югославії від окупантів при владі у країні (з 1945 р. – Федеративна Народна Республіка Югославія, з 1963 – Соціалістична Федеративна Республіка Югославія, далі – Югославія) утвердилась Комуністична партія Югославії (КПЮ).

У новій державі за нових політичних і суспільних обставин, у тому числі в русинській громаді, у культурно-освітньому і політичному житті на чільні посади прийшли нові кадри – здебільшого молоді люди, члени Комуністичної Партії Югославії. Русини, як і інші національні меншини, домоглися певних національних прав, насамперед на навчання в школі рідною мовою, а також створення культурно-мистецьких товариств, видання газет, часописів і книжок рідною мовою, проведення своїх передач на радіо тощо.

1948 р. в Югославії був проведений перепис населення, згідно з яким у ній налічувалося 38 000 русинів¹ і українців² (вважається, що русинів було приблизно 25 000,

---

¹ Етнонім “русини” вживається для тих русинів у Югославії, які поселялися на території Південної Угорщини, області Воеводини, переважно з північно-східних регіонів Угорщини і частково з Галичини з середини ХVІІІ до кінця ХІХ ст.

² Етнонімом “українці” позначаються нащадки українців, які наприкінці ХІХ–на початку ХХ ст. переселялися з Галичини до Славонії і Боснії. Спершу вони ідентифікувалися як “русини”, але пізніше, коли Наддніпрянські українці 1918 р. утворили свою державу – УНР, вони все частіше почали називати себе українцями.

а українців – до 13 000). Русини переважно проживали в Автономній області Воєводини³, у Бачці і Сремі, а українці – у Боснії і Славонії, звідки у повоєнні роки доволі масово переселялись у Воєводину.

У 1945 р. засновано Русинську матицю (Руска матка) – організацію, завдання якої полягало в забезпеченні і координації культурно-освітнього і національного життя русинської громади в Югославії. В її складі діяли й українці. На жаль, незважаючи на її багатогранну активність, 1947 р. її діяльність була припинена. Політичне керівництво держави аргументувало це тим, що громади національних меншин “занадто закриваються” і діють у власних рамках, а отже, недостатньо працюють у плані єднання “братніх народів” країни (Румянцев, 2010, 274–278).

Русинська матиця робила важливі кроки, аби встановити культурно-освітні і національні контакти з Україною і українцями у діаспорі. Однак посольство Радянського Союзу у Белграді більше було зацікавлене в поширенні політичної пропаганди, аніж у встановленні культурно-освітніх контактів русинської й української громад в Югославії з Україною (Саган, 2012, 114–146). Врешті, політичний конфлікт Сталіна з президентом Югославії Тіто у 1948 р. на певний час розірвав ці перші зв'язки.

У літературній і культурній сферах співпраця русинів Югославії з Україною розгортається лише з 1965 р. – насамперед завдяки стосункам відомого українознавця Олекси Мишанича⁴ з русинським письменником Михайлом Ковачем (Мишанич, 1967; Мишанич, 1966; Мишанич, 1968; Мишанич, 1969; Мушинка, 2003; Мушинка, 2004; Тамаш, 2009, 16–20)⁵. Менше відомо про внесок у розвиток цих контактів Олекси Горбача – першого українського мовознавця, який з середини 50-х років ХХ ст. почав досліджувати мову русинів у Югославії і публікувати з цієї теми свої наукові праці (Горбач: 1954; 1955; 1961; 1967)⁶. Важливо наголосити, що О. Горбач цікавився не тільки мовою, а й літературою, культурою, суспільним життям русинів.

³ Автономна область Воєводина – північна частина Республіки Сербії, розташована на північ від Сави і Дунаю. До складу Воєводини входять три історичні регіони: Бачка, Банат і Срем. Бачка розташовується між Дунаєм і Тисою, Срем – між Савою і Дунаєм, Банат – на північ від Дунаю і схід від Тиси. В Бачку і Срем з середини ХVІІІ ст. почали переселятись русини з території історичного Закарпаття – тогочасної північно-східної Угорщини, а з кінця ХІХ ст. і українці з Галичини. За переписами населення Республіки Сербії на початку ХХІ ст., у Воєводині проживає приблизно 14 000 русинів і 5 000 українців.

⁴ Олекса Мишанич (1933–2004) – доктор філологічних наук, член-кореспондент НАНУ. Сфера його наукових інтересів: давня, нова і новітня українська література. Предметом особливої уваги дослідника був літературний процес на рідному Закарпатті, література українців-русинів Чехії, Словаччини, колишньої Югославії, зв'язок літератури і фольклору, теоретичні засади української науки про літературу, текстологія.

⁵ Михайло Ковач (1909–2005) – видатний письменник, поет, культурно-освітній діяч русинів Югославії. Значну роль відіграв у встановленні контактів та розширенні співпраці русинів Югославії з Україною й українською еміграцією на ниві літератури, науки, культурно-освітнього і національного життя.

⁶ Олекса Горбач (1918–1997) – філолог, славіст, україніст. Учасник війни, в'язень американських таборів для полонених. Після настання миру залишився в Німеччині, де викладав у Геттінгенському, Марбурзькому, Франкфуртському, а згодом і в Українському католицькому університеті в Римі. Дослідник історії української мови та територіальних і соціальних діалектів.

Пропоноване дослідження ґрунтується на листуванні О. Горбача з русинським письменником М. Ковачем, у рукописній спадщині якого збереглося 12 листів і карток О. Горбача до М. Ковача та кілька чернеток листів Ковача до Горбача⁷.

1953 р. Олекса Горбач перебував у Югославії, де зустрічався з русинами, в тому числі з М. Ковачем, і вже тоді домовився з ними про майбутню співпрацю. Невідомо, чи мав він якісь контакти з ними ще до свого приїзду до Югославії.

Перший лист О. Горбача до М. Ковача написаний у жовтні 1953 р. (Лист О. Горбача до М. Ковача, Геттінген, 7.10.1953 р.). У ньому вчений зазначав, що після повернення в Німеччину намагався “зацікавити наш український загал на еміграції життям українців у Югославії й їх потребами, не лише культурними, але й матеріальними”. В листі він розповідає, що простудював бачвансько-русинські видання, “що їх, Богу дякувати, здоровенну купу натащив із собою додому”, і написав доповідь на наукову конференцію Наукового товариства ім. Шевченка, яка мала відбутися у Мюнхені 10 жовтня 1953 р. під назвою “Розвоєві тенденції літературної мови бачвансько-срімських українців (русинів)” (Горбач, 1956).

У листі О. Горбач зазначає, що після повернення з Югославії звертався до різних українських видавництв у Німеччині, Канаді та США і просив їх, аби в Руський Керестур надсилали русинам свої видання і пресу, і деякі з них пообіцяли йому забезпечити русинів граматиками, підручниками історії, історії української літератури, дитячою літературою, зразками вишивок, співаниками тощо. Далі Горбач інформує Ковача, що пересилає йому коротку статтю про вірш Олександра Павловича,⁸ “написаний говіркою дуже наближеною до бачванської”, разом з текстом Франтішка Тішого,⁹ і висловлює думку, що Дюра Варга¹⁰ міг би опублікувати цей текст у часописі “Шветлосц”¹¹. Також, повідомляє, що працює над статтею “на тему польських, словацьких, українських і сербських фонетично-граматичних особливостей – елементів керестурської говірки та одночасно бачванської літературної мови.” Просить передати привіт Д. Варзі і пояснює: “(...) Не пишу безпосередньо до нього і до інших керестурців: це просто з тієї причини, що не знаю, чи це було б вигідно їм... А Ви в більшому місті – і отже, листи до Вас – загубитеся в евентуальних реєстрах. До того ж знаю, що Ви в постійному контакті з керестурцями”.

Без сумніву, О. Горбач добре розумів політичну ситуацію в Югославії, а також складні відносини в русинській громаді через розбіжності в поглядах щодо походження, ідентичності русинів Югославії, тому похвально висловився про “сміливі статті” Онуфрія Тимка¹² про народну музику, які містять думки “проти лінії” (Тон, 1953), тобто офіційної думки щодо цієї національної меншини.

⁷ Листи зберігаються у наймолодшій дочки М. Ковача Олени Карлаварис, яка люб’язно дала нам їх для користування, за що висловлюємо їй щиро подяку.

⁸ Олександр Павлович (1819–1900) – священик, поет, публіцист та народний будитель русинів/українців Пряшівщини.

⁹ Франтішек Тіхий (1886–1868) – чеський науковець, журналіст, педагог. Автор багатьох статей про мову й фольклор українців Чехословаччини та русинів у Югославії.

¹⁰ Дюра Варга (1925–2003) – учитель, редактор, культурно-освітній і суспільний діяч русинів у Югославії.

¹¹ “Шветлосц” – журнал-квартильник, який видавало видавництво русинів у Югославії “Руске слово” в 1952–1954 рр. у Руському Керестурі, а з 1966 р. до сьогодні – у Новому Саді.

¹² Онуфрій Тимко (1908–1989) – греко-католицький священик, етномузикознавець, композитор та диригент русинів у Югославії.

Горбач сповіщає Ковача, що вже почав працювати над сербсько-українським словником і обіцяє в майбутньому надсилати йому підготований матеріал по частинах, а вони в Югославії зможуть доповнювати його русинськими словами.

У листі-відповіді М. Ковач висловив захоплення планами О. Горбача, бо реалізація задуманого принесла б русинам у Югославії велику користь. Далі зазначає, що багато хто стверджує, що русинам у Югославії загрожує “національна смерть” і повна асиміляція, оскільки вони нечисленні, функціонують в чужому оточенні, ізольовані від українського ґрунту. Ковач не погоджується з ними: незважаючи на те, чи будуть русини називати себе українцями, чи ні, вони збережуться. Правда, він визнає, що обставини не найкращі, та, на його думку, все якось рухається вперед. Згадує, що отримав три номери “Сучасної України”,¹³ яка йому дуже подобається, та пакунок літератури для дітей. На запитання О. Горбача, чи видавництво “Руске слово” в Руському Керестурі отримує якісь видання чи періодики з української еміграції, не міг відповісти нічого.

Ковач висловлює свою думку щодо надіслані Горбачем статті про вірш О. Павловича і влучно зазначає, що може краще не друкувати її в русинському часописі, оскільки літературну творчість і імена О. Духновича і О. Павловича використовують для своїх політичних проєктів русини-реакціонери, тому опублікована стаття могла б спричинити небажані рефлексії серед русинів у Югославії.

У 1954 р. О. Горбач звернувся до М. Ковача з проханням співпрацювати у проєкті “Енциклопедія українознавства”, яку видає Наукове товариство ім. Шевченка в еміграції. Горбач отримав від редакції “Енциклопедії українознавства” гасло “Українці в Югославії” і просив Ковача допомогти в доповненні частини, “що стосується бачванців і їх культурного та літературного життя, а далі в написанні окремих гасел”, в еventуальному доповненні поданого списку ще деякими прізвищами, датами, яких бракує тощо. На переконання Горбача, якщо в “Енциклопедію українознавства” будуть включені русини Югославії, їхня історія, мова і культура, то “це буде видання справді піонерське, бо ж дотепер, то Укр. Загальна Енциклопедія, Львів 1932–5, того не зробила була”. При цьому Горбач просив підготувати і надіслати до Енциклопедії ілюстративний матеріал до статті про русинів Югославії, а також інформувати про те, які видання русини в Югославії отримують з еміграції, щоби нагадати тим, хто обіцяв і не дотримує слова, аби не забували про цю русинську громаду (Лист О. Горбача до М. Ковача, Гетінген, 19 03 1954 р.).

Наприкінці літа 1954 р. Горбач повідомив Ковача, що вже закінчив частину Словника на літеру А і додає її до листа. Надсилає і статтю про бачванських русинів, а зі статтею про їхній діалект вийшла затримка, бо вже немає примірників. Пересилає і два “зошити” “Енциклопедії українознавства”, щоби показати, як вона виглядає.

Щодо русинських видань у Югославії Горбач інформує: “Дістаю регулярно тільки ‘Руске слово’¹⁴ і (менш регулярно!) ‘Шветлосц’, що їх собі був запропонував ще будучи в Керестурі”, а так дістав ще ‘Мали соловей’ (Тимко, 1955), це все”, а хотів би мати і збірник народних пісень О. Тимка “Наша писня” (Тимко: 1953; 1954) та шкільні підручники, читанки.

¹³ “Сучасна Україна” – двотижневик, який виходив у Мюнхені (1951–1960).

¹⁴ “Руске слово” – тижневик русинів у Югославії, який виходив з 1945 р.

Докладніше Горбач пояснює, чому почав робити більший за обсягом словник – “приблизно повний словник”, хоча русини в Югославії, можливо, очікували менший, і пропонує: “Ви могли б – якщо б вам не було можливо видати такого повного словника – просто вибрати тільки деякі гасла, спершися вже на якийсь менший об’ємом словник”. Горбач у словнику скрізь позначав наголоси і на сербських, і на українських словах, вважаючи, що “це важливе було б особливо для бачванців, що мають постійний наголос у своєму діалекті”. В кінці листа просить Ковача передати вітання знайомим і загадує: “В мене в пляні за рік приїхати на який місяць у Бачку і тоді можна було б викінчити й словника в подробицях!” (Лист О. Горбача до М. Ковача, Гетінген, 15.09.1954 р.).

У листі до Ковача у березні 1955 р. Горбач розповідає, що пише статтю про “арго” мови в Україні, крім того, дуже навантажений і іншими обов’язками, зайнятий готуванням лекцій в університеті. У листі він дає високу оцінку полемічній статті М. Ковача у часописі “Шветлосц” словами: “Власне хотів був Вам написати вислови мого признання за Вашу оборону ‘українства’ у ‘Шветлосци’” (Ковач, 1954). Горбач усвідомлював, що нелегко “усунути баламугність таких панів Будинских¹⁵ і Сабадошів¹⁶, які сіють розбрат між своїм народом:

“А одночасно Ваші ‘сусіди’, в Бачці навіть, – ніраз не сплять, вони використовують надбання культурні свого материка (словацького, мадяського, румунського), черпають з них обома пригорщами, передрукують усе можливе й тим підносять культуру і національну свідомість своїх співнаціоналістів, зовсім не вдаючися в турботи й дискусії, чи їм би не стати ‘окремими націями’ в Югославії”.

Тут Горбач висловлює свої критичні міркування про офіційну і поширену між русинами Югославії думку, що вони – окремих слов’янський народ.

Щодо обсягу вже згадуваного словника, то Горбач просить чітко висловитись: “Якщо б Вам залежало на швидкості викінчення словника, то тоді прийшлося б обмежитися коротшим; це було б мені тоді можливо скоріш із тим упоратися” (Лист О. Горбача до М. Ковача, Гетінген, 26.03.1955 р.).

У відповіді М. Ковач повідомляє Горбача, що часопис “Шветлосц” перестав виходити. Він погоджується, що справа “оборони” русинства начебто закінчена, однак переконаний, що це так виглядає тільки на перший погляд. Насправді ж, дії людей довкола “Руского слова” спрямовані на те, аби нашкодити власному народові. Тому Ковач вважає, що дуже важливо зацікавити сербів і сербську інтелігенцію русинським і українським питанням, культурою, літературою, оскільки це може сприяти зміцненню української ідентичності в русинській громаді. Він інформує, що вже звернувся до сербського знайомого академіка Божидара Ковачевича¹⁷, який тоді писав статтю “Про культурні

¹⁵ Мирон Будински (1931–2018) – професор, письменник русинів Югославії. Відстоював думку про автохтонність русинів у Югославії.

¹⁶ Йоаким Сабадош (1923–2008) – професор, шахіст. Відстоював думку про словацьке походження русинів у Югославії.

¹⁷ Божидар Ковачевич (1902–1990) – сербський письменник, поет, науковець. Працював у бібліотеці й архіві Сербської академії наук і мистецтв, але академіком не був. Досліджував сербсько-українські зв’язки у минулому.

відносини українців і сербів протягом віків” (“О культурним односима Украјинаца и Срба кроз векове”). Ковач також мав намір звернутись і до Матиці сербської¹⁸ з проханням краще інформувати сербську культурну еліту про русинів. Ковач також просив дати докладнішу інформацію про книжку Ондreja Галаги, в якій автор пише “про стару віру”, викладає свою думку про цю “стару віру” і про її відношення до русинів.

Щодо словника: Ковач стверджує, що він від самого початку вважав, що словник треба робити для практичної потреби, а це означає – коротший, для русинської інтелігенції, яка володіє сербською, але не знає української мови (Чернетка листа М. Ковач до О. Горбача, Новий Сад, 08.04.1955 р.).

У відповіді Ковачу в травні 1955 р. Горбач зазначає, що не знає згаданої праці О. Галаги і доволі докладно викладає свої міркування про “стару віру”. На його думку, сама теорія не нова, оскільки

“так пробувано ще в спорах з укр. ученими Гнатюком і Томашівським щодо походження ‘східних словаків’ чи пак прямишівських українців-грекокатоликів вияснити той факт. [...] Чехи й словаки притягали тут доволі натягнену свою теорію про ‘стару віру’, а саме: на Мораві діяли апостоли слов’яни Константин і Methodій, чи згодом тільки сам Methodій із своїми підхованими учениками [...] Та вже при самому Methodієві, де вже діяла сильна прони́мецька партія [...] та ж партія по смерті Methodія власне й прогнала його учеників [...] звідти то пішли одні в Далмацію – це нинішні ‘глаголяші’, а другі в Болгарію та над Охрідом до Македонії. Щось залишилося було й на Мораві та в Чехії, де ще в 12 ст. були окремі монастирі, що вживали слов’янської мови в богослужбі – приблизно тоді то їх викорінено остаточно, як не рахувати, що віджило воно в зміненій формі у гуситському рухові, який спирається з багатьох поглядів якраз на східно-християнській традиції. Оце й є ті ‘старі брати’ чи ‘стара віра’”.

Далі Горбач викладає згадану теорію, згідно з якою в часах переслідування гусити прийняли “православ’я” і наvertsали до нього словаків. Пізніше ці православні перейшли на унію, а відтак, з українських земель почалося “українщення словаків” Прямишівщини. Так Горбач коротко виклав Ковачеві словацьку тезу про “стару віру” і русинів.

Горбач усвідомлював, як позначиться на житті русинів закриття журналу “Шветлосц”. Саме в той час перестали виходити румунська “Lumina”¹⁹ і мадярський “Нід”²⁰, і він добре розумів, що це сталося внаслідок нового курсу уряду щодо національних меншин. При цьому, на думку вченого, інші національні меншини, імовірно, легше сприймуть цю втрату, а русини, вже давно відірвані від українського материка, не

¹⁸ Матиця сербська (Матица српска) – сербська культурно-національна інституція, заснована у Пешті 1826 р., перша зі слов’янських матиць у Габзбурзькій монархії, 1864 р. перенесена у Новий Сад, де й сьогодні активно діє.

¹⁹ “Lumina” – літературно-культурний та громадський журнал, що видається румунською мовою для румунів у Воєводині з 1947 р.

²⁰ “Нід” – літературно-мистецький журнал, що видається угорською мовою для угорців Воєводини з 1934 року.

в змозі самі створити “власну вищу культуру”. Горбач негативно висловився про національну позицію очільників видавництва “Руске слово”: “так у ньому рівень з’їхав униз”, і виклав свої міркування про вихід з такої ситуації.

Горбач пропонував Ковачеві перекладати твори української літератури русинською і сербською мовами, оскільки “і самих сербів це може хоч трішки вилікує від русофільства” (Лист О. Горбача до М. Ковача, Геттінген, 30.05.1955 р.).

Влітку 1955 р. Горбач знову готувався до поїздки в Югославію. Спочатку мав намір читати лекції в університетах Задра і Загреба, а опісля завітати до русинів у Бачці. У листі М. Ковачу констатує, що у Німеччині кількість українців зменшується, оскільки багато їх переселяється за океан. На Ковачеве прохання надіслати русинам в Югославії візерунки українських вишивок Горбач відповідає, що їх все важче знайти якраз тому, що багато українців виїжджає з Німеччини.

Горбач з приводу перекладання творів української літератури у листі писав: “Лісту вартих перекладення творів я сьак-так склав: брав я при тому пренайрізніші моменти до уваги – і щоб дані твори схоплювали чи радше виражували найхарактеристичніші ідеї української літератури і щоб відображували укр. життя, і щоб були заступлені різні жанри літературні і т. д.”

Однак зібрати такі тексти і привести їх до Югославії було нелегко. Щоправда, у Загребі висловили готовість друкувати переклади творів української літератури. У цьому контексті Горбач знову критично висловився про редакційну політику “Руского слова”, зауваживши, що на сторінках його видань публікуються переклади творів Антона Чехова і Максима Горького, але не української літератури.

У Югославії Горбач мав намір робити записи русинської говірки у Бачці і Сремі і просив Ковача допомагати йому у цьому на місці (Лист О. Горбача до М. Ковача, Геттінген, 27.07.1955 р.).

У листі до Ковача, написаному у вересні 1955 р., після повернення з Югославії, Горбач повідомляв, що знає, хто зі служби безпеки стежить за русинами, тому радить йому бути обережним: “Він ‘служить інформаціями’ бодай одній стороні. [...] Він цікавиться кожною нашою головою, що десь виставиться з маси на Вашому терені; все се робиться напевно не дарма. Тож не забувайте про таке і другим, хто з ним матиме до діла, не забудьте згадати”.

Розповів, що прикро йому через те, що в русинській редакції радіо йому не хотіли зробити звукозаписи русинської говірки. Зазначив також, що у дослідженні русинської мови йому дуже потрібна граматики Гавриїла Костельника (Костельник, 1923), яку, на жаль, не придбав собі, коли був у Югославії.

Проаналізувавши русинські підручники і читанки, О. Горбач з сумом констатував, що посилюється сербізація русинської говірки, оскільки часто там, де автори не знаходять потрібного русинського слова, вони вживають сербський відповідник. На його думку, всюди, де це можливо, треба використовувати українську мову (Лист О. Горбача М. Ковачу, Геттінген, 25.09.1955 р.).

У листі до М. Ковача у березні 1956 р. Горбач насамперед повідомляв йому про можливість придбання вживаної друкарської машинки до писання. Горбач зазначав

також, що отримує і читає русинський тижневик “Руске слово”, щоб мати інформацію про русинів у Югославії і їх культурне, освітнє і національне життя, але йому не подобається, як там викладається матеріал, і стверджував, що таке можливе лише у соціалістичних країнах (Лист О. Горбача до М. Ковача, Геттінген, 07.03.1956 р.).

У квітні 1956 р. Горбач знову інформує М. Ковача про можливість придбання і пересилання друкарської машинки з Німеччини до Югославії (Карточка О. Горбача М. Ковачу, Геттінген, 15.04.1956 р.).

У своєму листі Михайло Ковач просив О. Горбача висловити міркування про його літературні твори, і той в листі, написаному в березні 1959 р., доволі докладно проаналізував деякі його твори і радив, як мав би писати: “Мусите дотримувати кроку новішому часові. Читайте багато: Стефаника, Коцюбинського, Хвильового, Косинку, а з новіших підсовєтських – Ю. Яновського, Ол. Довженка, оба небіжчики вже сьогодні. Вони вас навчать, як писати про селянське життя”.

Далі викладає свої думки щодо літературних творів М. Ковача, радить йому, як і про що здебільшого мав би писати, і завершує: “Не сердьтеся на мене за тих кілька критичних уваг: свого часу ви були мене просили про відповідні завваги” (Лист О. Горбача до М. Ковача. Марбург, 14.03.1959 р.).

В останньому збереженому листі до М. Ковача О. Горбач надсилає йому добірку поезії М. Хвильового, надруковану у “Свободі” в Нью-Йорку. Принагідно зазначає, що дав статтю про русинську мову до збірника Музею української культури у Свиднику²¹ на честь Івана Панькевича (редактор Микола Мушинка) (Горбач, 1967).

Здійснений аналіз листування українського вченого Олекси Горбача з Михайлом Ковачем свідчить про його зв'язки і співпрацю з русинами у Югославії та про його намагання не тільки досліджувати їхню мову, а й сприяти перекладанню творів української літератури та зміцненню серед них української національної ідентичності. Листування також підтверджує важливу роль Михайла Ковача у літературному та культурно-освітньому і національному житті русинів у Югославії.

²¹ Свидник – місто у північно-східній Словаччині, де функціонує Музей української культури.

Список посилань

Джерела:

Листи Олекси Горбача до Михайла Ковача та чернетки листів М. Ковача до О. Горбача з 1953 до 1968 р. Зберігаються у наймолодшої дочки М. Ковача Олени Карлаварис з Нового Саду. [неопубліковане джерело]

Щоденники Михайла Ковача. Зберігаються у наймолодшої дочки М. Ковача Олени Карлаварис з Нового Саду. [неопубліковане джерело]

Горбач, О., 1954. До питання про початки нашої окремої літературної мови. *Шветлосц* (Руски Керестур), 2/1954, с.130–133.

Горбач, О., 1955–1956. *Розвоєні тенденції літературної мови бачвансько-срімських українців* ("русинів"). Київ (Філадельфія), 6,7/1955; 1, 2, 3/1956.

Горбач, О., 1961. Літературна мова бачвансько-срімських українців ("русинів"). *Записки НТШ* (Париж – Франкфурт), т. CLXIX, с.3–20.

Горбач, О., 1967. Лексика говірки бачвансько-срімських українців. *Науковий збірник Музею української культури у Свиднику* (Пряшів), 4, кн. I, с.309–349.

Ковач, М., 1954. Рише уж раз тот проблем отворено и темельно. *Шветлосц* (Руски Керестур), 4, с.281–287.

Костельник, Г., 1923. Граматика бачвансько-рускей бешеди. *Руски Керестур*.

Мишанич, О., 1966. Гей, там коло Дунаю ... – Нотатки про літературне життя Югославських українців. *Вітчизна* (Київ), 4, с.183–191.

Мишанич, О., 1967. Двохсотрічна дорога наша – З сучасної української поезії в Югославії. *Вітчизна* (Київ), 8, с.146–152.

Мишанич, О., 1968. Голос наших братів. *Дніпро* (Київ), 2, с.148–154.

Мишанич, О., 1969. Крочай до велькей литератури. *Шветлосц* (Нови Сад), № 4, с.313–315.

Мушинка, М., 2003. Києвски вигледовач литератури югославянских Руснацох. *Шветлосц* (Нови Сад), 2, с.255–251.

Мушинка, М., 2004. Україніст-карпатознавец Олекса Мишанич (1933–2004). *Шветлосц* (Нови Сад), № 2, с.165–182.

Румянцев, О., 2010. *Питання національної ідентичності русинів і українців Югославії (1918–1991)*. Мюнхен–Берлін.

Саган, Г., 2012. *Югослов'яни у ХХ столітті: громадські та культурні зв'язки з Україною*. Київ: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка.

Тамаш, Ю., 2009. *Євангелиста Михайло Ковач*. Нови Сад.

Тимко, О., 1953–1954. *Наша писня, I–III*. Руски Керестур.

Тимко, О., 1955. *Мали соловей*. Руски Керестур.

Тон (Тимко, О.) 1953. *Наша писня*. *Шветлосц* (Руски Керестур), 2, с.7–100.

References

Sources:

The letters of Oleksa Horbach to Mihajlo Kovach and copies of the letters of M. Kovach to O. Horbach from 1953 to 1968. The letters are kept by M. Kovach's youngest daughter Olena Karlavaris from Novi Sad.

The journals of Mihajlo Kovach. They are kept by his youngest daughter Olena Karlavaris from Novi Sad.

Horbach, O., 1954. On the beginning of our particular literary language. *Shvetlosts* (Rusky Kerestur), 2, pp.130–133.

Horbach, O., 1955–1956. Developmental tendencies of the literary language of the Ukrainians ("Ruthenians") from Bachka and Srem. *Kyiv* (Filadelfia), 6,7/1955; 1, 2, 3/1956.

Horbach, O., 1961. Literary language of the Ukrainians ("Ruthenians") of Bachka and Srem. *Zapysky NTSh* (Paryzh – Frankfrt), t. CLXIX, pp. 3–20.

Horbach, O., 1967. Vocabulary of the speech of the Ukrainians from Bachka and Srem. *Naukovyi zbirnyk Muzeiu ukrainskoi kultury u Svydnyku* (Priashiv), 4, kn. I. Priashiv, pp.309–349.

Kostelnyk, H., 1923. *The Grammar of Bachka Ruthenians speech*. Ruski Kerestur.

Kovach, M., 1954. Let's solve for once this problem openly and thoroughly. *Shvetlosts* (Rusky Kerestur), 4, pp.281–287.

Mushynka, M., 2003. A researcher of the literature of Yugoslav Ruthenians from Kiev. *Shvetlosts* (Novy Sad), 2, pp.255–251.

Mushynka, M., 2004. Oleksa Mishanich (1933–2004), Ukrainian scholar, expert in the field of the circumstances in the Carpathians. *Shvetlosts* (Novy Sad), 2, pp.165–182.

Myshanych, O., 1966. Yes, there near the Danube... – The records on the literary life of the Yugoslav Ukrainians. *Vitchyzna* (Kyiv), 4, pp.183–191.

Myshanych, O., 1967. Our two-hundred year journey – From the current Ukrainian poetry in Yugoslavia. *Vitchzna* (Kyiv), 8, pp.146–152.

Myshanych, O., 1968. The voice of our brothers. *Dnipro* (Kyiv), 2, pp.148–154.

Myshanych, O., 1969. A step to great literature. *Shvetlosts* (Novy Sad), 4, pp.313–315.

Rumiantsev, O., 2010. *The Issue of the National Identity of the Ruthenians and Ukrainians of Yugoslavia (1918-1991)*. Miunkhen–Berlin.

Sahan, H., 2012. *The Yugoslavs in the 20th Century: Social and Cultural Ties with Ukraine*. Kyiv.

Tamash, Yu. , 2009. *Mihajlo Kovach, the Evangelist*. Novy Sad: Ruske slovo.

Ton (Tymko O.), 1953. Our Song. *Shvetlosts* (Ruski Kerestur), 2, pp.87–100.

Tymko, O., 1953–1954. *Our Song, 1–3*. Rusky Kerestur: Ruske slovo.

Tymko, O., 1955. *A Little Nightingale*. Rusky Kerestur: Ruske slovo.

**THE COOPERATION OF OLEKSA HORBACH WITH THE RUTHENIANS
IN YUGOSLAVIA IN THE 50–60s OF THE 20th CENTURY****Yanko RAMACH***University of Novi Sad
2, Zorana Đinđića Str, Novi Sad, 21000 (Serbia)
Faculty of Philosophy
Department of Rusyn Studies***Abstract****Background**

After the Second World War some representatives of the Ruthenian intelligentsia in Yugoslavia, primarily the writer and cultural activist Mihajlo Kovach (Михайло Ковач), being aware that national isolation leads to unavoidable assimilation, work tirelessly on making contacts and cooperation with Ukraine and Ukrainian emigration. One of the first contacts was with Ukrainian linguist Oleksa Horbach (Олекса Горбач) who lived in Germany, after which the circle of contacts became broader.

Purpose: On the basis of the sources from the private legacy of Mihajlo Kovach, his journals and correspondence with O. Horbach, the author explores their first contacts and further cooperation in the field of literature, culture, language studies of the Ruthenians in Yugoslavia and their national life in all aspects.

Results: On the basis of the material he studied and relevant literature, the author concludes that Mihajlo Kovach had a significant role in making contacts and cooperation first with O. Horbach and later, mainly thanks to his help and guidance, with other representatives of the literary, cultural, scholar and national life of the Ukrainians in the home-land and emigration. However, at that time neither Yugoslav authorities nor the representatives of the Soviet Embassy to Yugoslavia were interested in making such contacts and cooperation, nor were numerous cultural and political activists among Ruthenians who, like loyal servants to the regime, watchfully supervised the work of M. Kovach and his followers and their contacts and cooperation with Ukraine and Ukrainian emigration. However, these first contacts and cooperation of the representatives of the Ruthenian community in Yugoslavia with the representatives of their mother nation in their mother-land and in diaspora enabled the first postwar linguistic works dedicated to the Ruthenian language which led to a broader fruitful cooperation in the field of literature, publishing, cultural, artistic and other activities, which in a large measure contributed to strengthening the national awareness of the Ruthenians.

Key words: Ruthenians in Yugoslavia, Ruthenian language, Oleksa Horbach, Mihajlo Kovach, Literature of the Ruthenians in Yugoslavia.